

*Faint handwritten text, possibly a name or title, located at the top of the page.*

*Cupido*












06  
10  
В 4059

*Observer.*

---



**СПРАВА**  
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У ЛЬВОВІ.



ЛЬВІВ, 1899.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка  
під зарядом К. Беднарського.

У 484 (24к) 711. 9

19

С П Р А В А

Львівська державна наукова бібліотека

Львів

~~Львівська бібліотека  
АН УРСР  
№ 4.37221~~

Львівська державна  
наукова бібліотека  
№ 26121

29119



Свою тему я, думаю, досить виразно зазначив у титулі: про національну вищу школу — про університетську справу. Поговорити про се буде на часі, що університетська справа від кількох років дуже живо займає тутешню руську суспільність, а в останніх місяцях і особливо.

Як відомо, на руській ґрунті в Австрії є два університети — у Львові і в Чернівцях. Львівський університет засновано при кінці минулого віка, очевидно — головно в огляду на руську людність Галичини, бо Поляки мають у Кракові свій старий університет, що 1900 року буде святкувати п'ятьсот літ існування. Черновецький університет засновано 1873 р. — очевидно, в заміну німецьких університетів у Кракові і Львові, для скріплення останнього прибіжища германізма на сході Австрійської держави — в Буковині.

Хоч призначений для Русинів, Львівський університет від свого засновання аж досі ніколи не мав характеру руської школи. І тут, як і в багатьох інших випадках, повторила ся та сама історія відносин центрального австрійського правительства до Русинів: досить прихильне, часом навіть дбале для них, воно ніколи не спромоглось на відповідну енергію, щоб увільнити своїх руських підданих від кривд, сотворених попередніми віками їх історії, оборонити від переваги і надужить противників, і його дбалість кінчила ся на теоретичних заявах або таких несмілих



пробах, що з них не виходило нічого, або навіть, використовані противниками, вони давали результат зовсім противний. Так було і в львівському університетом. Початок його історії я оповім словами недавньої інтерпеляції посла Тянячкєвича, що справедливо підніє сю прикмету правительственной політики.

„12 літ після прилученя (1772) колишнього руського князівства, чи то королівства Галицького і частини руського князівства Володимирського під назвою королівства Галичини і Володимирії до австрійської монархії — значить в р. 1784 — цїсар Йосиф постановою з д. 21 жовтня заложив у Львові університет; приготовлення до того пороблено ще за панованя цїсарєвої Марії Тереси. По словам сеї постанови мав се бути „правдивий університет і висока школа з видїлами теологічним, правничим, лікарським, і філософічним і з повною гімназією“. Д. 16 надоліста того року університет отворено.

„У звязку з тим університетом (що був обсаджений переважно Німцями і мав характер німецький) заложено декретом ц. к. надворної канцелярії з д. 9 марта 1787 ліцей для всіх наук філософічного і богословського вилїлу. На професорів тих наук покликано Русинів з потрібними академічними здібностями, і вони майже всі займали рівночасно катедри тих самих наук і на університеті і ліцею, так що звязок університету з ліцеєм проявляв ся також в їх особах. Богато з тих учених мало значінне навіть далеко поза границями їх властивої діяльности, як пр. Лавровський, Радкевич, Гарасевич, Гриневецький і и.

„Цїль того руського ліцея в напрямі виховання і науки по словам згаданого декрету надворної канцелярії була: „щоб руські кандати духовного стану через науку головних частей філософії, присвоюючи собі філософічні засади і вправляючи ся в мисленю, приготовляли ся до наук теології, котрими лише так підготовлені можуть з пожитком займати ся“, що знов можливе лише при зрозумілій їм викладовій мові, отже рідній руській мові.

„В парі з тою цїлею, котра мала на увазі інтереси виховання і науки, йшла також практична, релігійно-політична цїль, державний мотив: „щоби зарадити страшному бракови душпастирів гр. кат. обряду, поки не виїде відповідне число руських кандидатів, котрі би знали латинський язык“.

„Хоч треба признати, що цїль того руського ліцея була релятивна, а характер його тимчасовий, що ся наукова інституція



мала тісні межі, бо була обчислена на користь одного, духовного стану: все таки засноване сеї інституції, котра складом предметів науки не була нічим иньшим, як рівнорядними виділами львівського університету, було безперечним доказом, що заложений цісарем Йосифом II львівський університет був призначений для культурних потреб руського народу, руської народности.

„При тодішніх заколотах правительство за мало дбало про се заведене; а у Русинів самих не було ані розбудженої свідомости власної народности, ані одушевленя для далекосяглих цілей, ані житя, енергії і витревалости, як се буває природним наслідком довгої неволі. Те все, як певно і иньші ще впливи були причиною, що той ліцей остав ся без видних і тревалих наслідків для культурного розвою Русинів і згодом занидів. Так стало ся з філософічним відділом з кінцем шкільного року 1804/5.

„Наслідком тодішніх заколотів, а особливо грошевих клопотів держави, які настали через безнастанну всесвітню війну, сполучено львівський університет з краківською академією і багато кафедр перенесено до Кракова. З роком 1805 звинено львівський університет; на його місце станув ліцей. Хоч сей ліцей в цісарській постанові з д. 8 серпня 1805 ніяк не виходить з національним руським характером; то таки вже в тім, що по-при університеті в Кракові дальше лишено академічну наукову інституцію у Львові, якою треба вважати львівський ліцей навіть у тім зменшенім виді, видно знак, ба навіть доказ, що правительство в тім часі уважало за свій очевидний обовязок дбати у Львові про окрему школу для висших наук з уваги на культурні потреби руського народу.

„Скоро по віденьськім конгресі 1815 р. настали вигляди на довготривалий мир, цісар Франц I постановою з д. 8 серпня 1818 відновив назад університет у Львові і назвав його своїм іменем, а се імя львівський університет має й доси.

„І в сій постанові не видно жадної позначки, котра би виразно вказувала, що при заснованю сього університету мали ся на гадці національні потреби Русинів; між приводами, які мали рішучу вагу при заложеню університету у Львові, зазначено лише „ширене і досконалене наук, їх важний вплив на добро народів, а також здвигненне тревалої памятки цісаревой дбалости про королівство Галичини“. Все-ж таки кілька разів з притиском зазначено в постанові місце, де закладає ся університет: головне місто королівств



(sic!) Галичини і Володимирії, Львів. Далше говорить ся в тій постанові, що з університетом, котрий обіймає науки богословські, правничі, лікарські і хірургічні та філософські, має бути сполучена „гімназія першої класи“, отже гімназія академічна. Ся постанова цілком така сама, як постанова цїсаря Йосифа II, і вона, коли приходить ся осудити правний характер національний львівського університету, може бути доказом *ex posteriori*, бо гімназією, котра виконувала і виконує традиції і права академічної гімназії в правній безпереривности, є львівська руська (I) гімназія.

„В кінці ще на одно треба вказати: Львівський університет постановою цїсаря Франца I повстав на ново аж по поконаню всіляких перешкод і після відкинення противних внесень і намірів дуже впливових чинників. Те все є непохитним доказом, що при відновленю сеї наукової інституції рішив незаперечено важний для держави інтерес. Річ певна, що відновлений цїсарем Францом I львівський університет так само, як перед тим заложений цїсарем Йосифом II, призначений був для культурних потреб Русинів. На жаль було се призначенне лише принципіальне, теоретичне, без пізнійшого практичного значіння.

„З катедр того університету не чути було ані слова руського аж до року 1848/9. Викладова мова була для всіх сьвітських наук німецька, на богословськїм видїлі латинська. А що руський нарід міг виказати ся великими талантами, про се сьвідчать імена таких людей, як Ярини, Нападїевича, Яхимовича, котрі в тім часї займали університетські катедри. Розуміє ся, що вони не могли з катедри причиняти ся до утвореня і розвитку руської науки; не настали ще тоді на се ні місце ні час. Ся потреба мусїла вперед виродити ся з душі народу, мусїла перетворити ся в змагання, котре-б собі проломило дорогу аж до університетських катедр. Такої прояви не довго прийшло ся ждати. Сонце свободи, що заясніло в р. 1848, остріло сї зародки до росту.

„В тім році зїбрали ся у Львові учені і заступники руського народу. Вони мали з одного боку розглянутись у великім матеріялі культурних потреб руського народу і винайти способи та дороги до їх заспокоєння, і то — як сказано в відозві — плеканнем і розвитком мови через видаванне періодичних видань, літературних і наукових творів та через заведенне руської мови до низших і висших шкіл, з другого боку, щоб упїмнути ся про національні і політичні права руського народу, а особливо щоби сили



снів руського народу зжиткувати для добра власного народу і власної руської культури в публичнім житю, в уряді і школі і в політичнім товаристві. Завдяки діяльності нових товариств, а особливо їх головним провідникам Яхимовичеві і Куземському, заведено в р. 1849 у всіх гімназіях руської часті краю обов'язкову науку руської мови — розпорядженням міністерства просвіти з д. 4 грудня 1848 ч. 7402, котре галицький намістник оголосив д. 27 січня 1849 в Віст. кр. зак. ч. 137 п. заг.; „Оголошене намістництва з д. 27 січня 1849, котре постановляє викладову мову в гімназіях і висших наукових заведеннях руської часті Галичини і подає сю постанову до загальної відомости“.

„В сїм розпорядженю каже ся окрім того в артикулі 1: „В гімназіях в руських частях Галичини на разі всі предмети науки мають викладатись німецькою мовою, поки не будуть могли викладати науку в руській мові відповідні професори і учителі з потрібним язовим підготовленем“. А в арт. 6 каже ся: „Що-до наук університетських приймає ся так само за підставу, що виклади мають відбувати ся в німецькій мові, поки не найдуть ся здатні до того учителі і відповідно підготовлені ученики до науки в краєвій мові\*), і теперішні професори, що не знають тої мови, будуть зіставати ся на своїх місцях“.

„В тім самім р. 1849 заложено також катедру руської мови і літератури і покликано на ню міністерським декретом з д. 19 грудня 1848 о. Якова Головацького, товариша Маркіяна Шашкевича. На богословськім відділі отворено вже в р. 1848 катедру пасторальної теології з руською викладовою мовою, а в 1849 р. розпочато також викладати догмати в руській мові, а до тих руських викладів прийшли ще виклади катехитики і методики. Всі иньші виклади на богословськім відділі зістали ся по давньому латинські, а на иньших відділах німецькі“. Досі о. Танячкєвич.

Таким чином 1848 р. правительство заявило виразно намір — зробити львівський університет руським\*\*). Се було дальшим льогічним кроком в напрямі вказанім Йосифом II — засновання університета і при нїм руського ліцея для приготування слухачів, — хоч тепер до такого дальшого кроку привели правительство, безперечно, тодішні політичні обставини: польський революційний рух,

\*) Себ то руській.

\*\*\*) Ректор львівського університета в урядовій промові до намістника в 1848 виразно назвав сей університет руським (Діло ч. 226, 1899 р.).



супроти котрого віденьське правительство протегувало Русинів, щоб на сих опертись. Але сі наміри правительства лишили ся переважно на папері. З упадком революційних рухів загальна реакція поховала разом з иньшими спасенними намірами й плян рутенізації львівського університета; правительство не поворухнуло й пальцем, щоб приготувити „здатних і відповідно приготованих“ руських професорів, львівський університет зістав ся *in statu quo* німецьким, і правительство заскочила зовсім не приготованим ся справа, коли на дневний порядок виступила націоналізація галицьких університетів у 60-х рр., з упадком німецького централізма. Призначивши краківський університет Полякам і поволі його польонізуючи, правительство, вірне своїм давнім намірам, призначало львівський університет Русинам і навіть узяло на себе ініціативу, засновавши 1862 р. дві руські катедри на правничім відділі й поставивши заснування дальших руських кафедр в залежність тільки від появи відповідних руських кандидатів. Але своїм звичайним способом воно зисву нічого не зробило для приготування таких кандидатів і занедбавши сю справу, дало спроможність захопити фактично в свої руки львівський університет Полякам, що й стало ся в 70-х рр., а Русини зістали ся при мізерних кількох катедрах (двох на правах, двох на філософії, й двох на богословію)\*), саме істнування котрих під покровом університетської автономії з рештою не має нічого певного. Для пояснення сього цікавого процесу й теперішнього стану руського елементу на львівським університеті я позволю собі навести своїж таки статі, друковані два роки тому в часописи Діло (1897, ч. 145, 146, 147, під титулом: Добиваймо ся свого університету) і тим самим зовсім незвістні моім читачам з російської України:

„Звич двадцяти-міліонової українсько-руський нарід, третій нарід у Славянщині, не має ні одного університету!

\*) На правах є звичайний професор карного (уголовного) права і процесу Ч. Стебельський і суплент для цивільного права С. Дністрянський; окрім того зрідка викладає доцент карного права І. Добрянський (габілітований ще 1868 р. здібний правник, одия із шефів москвофільства). На філософії звич. професор М. Грушевський для всесвітньої історії і надзвичайний О. Колесса для руської мови й літератури, крім того з дня на день сподівають ся іменованя другого надзвичайного професора для тих же предметів д-ра К. Студийського. На богословію звич. професор для пастирського богословія й педагогіки Бартошевський і для катехитики й методики суплент Редкевич. Оце й усі руські виклади. Кілька иньших професорів Русинів викладають по польськи або по латинськи — як проф. Шарафевич на філософії, проф. Комарницький на богословію.



„Три університети на Україні російській, розуміє ся, цілком російські; в них не лиш нема ні одної катедри з українською мовою викладовою, але й українська мова і література не студіюють ся, українська історія входить в круг російської.

„Але не багато ліпше стоїть справа в конституційній Австрії. В Галичині Русини слухають університетських викладів польських, на Буковині німецьких, на Угорщині мадярських. Тих кількох руських катедр, що в дійсности обсажені у Львові та Чернівцях, нема що й рахувати.

„А тимчасом артикул XIX-ий конституції з 1867 року признає рівноправність усіх мов у школі й уважає доконечним, аби кождий нарід мав можливість побирати освіту в своїй власній мові, не будши примушеним учитись иньшої краєвої мови!...

„Від часу написаня тих слів проминуло трицять літ, але руський нарід не дістав тої можливости.

„Може би хто толкував, що се запорученне конституції не дотикаєть ся висшої освіти, бо „висшу науку кождому вільно побирати або не побирати“ — але-ж конституція не говорить лише про обовязкову низшу освіту, а взагалі про освіту, не ріжнячи висшої від низшої, — і коли тепер бодай частина Русинів має можливість побирати науку [необовязково] в середній школі в рідній мові, то не знати, чому би ся можливість мала уриватись на порозі висшої школи?!

„Може би знов хто хотів аргументувати тим, що кожда мова для свого припущеня на університет мусить бути приготованою як сей так і повисший аргумент против розширення прав руської мови на університеті були висловлені в недавній Історії львівського університету в II. томі на стор. 21] — але хто-ж би мав відвагу відмовляти сего приготовления руській мові, тепер, при істнованю всякого рода спеціальних наукових видавництв у руській літературі?

„Розвій і діяльність Наукового товариства імени Шевченка дає найліпше свідоцтво, що руський нарід дійшов уже до того степеня духової доспілости, коли наукова робота на рідній мові стає доконечною потребою, і — при всіх трудностях, у обставинах незвичайно неприхильних, при засобах нечувано малих — згадане товариство розвиває сю роботу з несогіршим успіхом. Розпочавши при загальнім скептицизмі свою наукову діяльність в 1892 році виданнем першого тому „Записок“, товариство в минулім році видало десять томів наукових видавництв, а сего року, судячи після



опублікованого бюджету, число їх має збільшити ся ще на кілька томів\*). А прихильна оцінка сих видань в наукових сферах свідчить, що розвій се не лише квантитативний, але й квалітативний.

„Отже потреба руської суспільности і можливість наукової роботи в своїй мові доведена вже самими фактами.

„Автори конституції з 1867 року мусіли добре розуміти, яке чуте національного пониження, услідження, глибокої кривди своєму народови обіймає кожного, коли він бачить свою рідну мову викиненою зі школи — якої небудь: чи низшої, чи висшої. Таке чуте мусить обійняти кожного Русина на порозі університету. Виключене руської мови з висших шкіл [тих кількох руських кафедр, кажемо, нема що й рахувати] рівняє ся признаню руського народу за якийсь низший, некультурний, невдібний до розвою висшої науки. Наука — сей верх культурного життя кожного народу — не для нього! Його мова лише „для домашнього уживання“! Для висших духових потреб він мусить послугуватись чужою...

„Але тут не кінчить ся на самім гіркім почутю кривди й услідження. Не кажемо вже, що цілком инакше мусять іти наукові студії на університеті в своїй і чужій мові та що цілком ивнші відносини—духового споріднення, добродійного особистого впливу—витворюють ся між слухачем і „своїм“ професором, — се річ кожному зрозуміла. Кождий знає, хто чув про педагогію, яке значіння в навчанню має рідна мова, тож не будемо над тим розводитись. Але звернемо увагу на те, що університет, се не лише школа, але фактично — і наукова інституція, що дає можливість кільком соткам людей, а в найгіршім разі кільком десяткам свободно віддаватись вищим духовим інтересам, науковим студиям, не дбаючи про хліб насущний, а навіть вкладає на них моральний обовязок розвивавати науку. Університет здобуває стипендії для визначнійших своїх вихованців, має можливість уміщати їх у своїх ріжних інститутах, забезпечуючи їм спромогу вести дальше свої наукові студії, і вкінці — в виді кафедр і ивнших посад дає можливість спеціалізувати ся в ріжних кругах наукової роботи.

„Се річ дуже важна! Університет може становити собою цілу армію в культурнім поході народу, а яку вагу має наукова робота в загальнім культурнім житю народу, того чей не потрібно широко доказувати. Нарід доперва тоді почуває себе культурно

---

\*) В останніх роках виходило по 16 томів наукових публікацій.



самостійним, коли може головніші свої культурні потреби задоволити в своїй літературі, і лише з розвитком наукової літератури, сего верха культурного розвитку, в рідній мові — кінчить ся для суспільности залежність від чужої культури.

„Не бракує їй нам ані вдачі ані охоти до наукової роботи.

„Де-ж дівають ся наші таланти? Русини на різних університетах становлять несогірший елемент між академічним контингентом, займають визначні позиції по різних академічних семінариях, вправах і т. д., але покінчивши університет Русин академик не має можливости дальше вести свої наукові студії, біда жене його в який глухий кут на суплентуру, або на адвокатську практику — і скінчилась наукова робота, суспільність утратила наукову силу.

„Теперішній тяжкий стан нашої культурної роботи залежить в дуже значній мірі від браку наукових інституцій і університетів українсько-руських. Тяжка кривда дієть ся культурному життю духовим потреба руського народу через брак руських університетів. Не о хлібі єдинім живе чоловік — духові інтереси також печуть суспільність, як і економічні, правні і т. и. Коли-ж задоволення їх обіцяно руському народови основними законами держави, коли організація середнього шкільництва і ціле культурне житє Русинів ставить націоналізацію вищої освіти і утворення наукових інституцій руських на порядку деннім, то обовязок кожного — і тих прав руського народу допоминати ся!

„Треба признати, що їй само австрійське правительство відчувало потребу Русинів у націоналізації вищої освіти і мало охоту пійти на зустріч сій потребі. Націоналізуючи краківський університет в інтересах Поляків, правительство австрійське, очевидно, призначало львівський університет для Русинів. Дня 4 лютого 1861 р. запроваджено, хоч з певними обмеженнями, польську мову викладову в краківськїм університеті, а вже 23-ого марта 1862 р. цісарською постановою заведено на правничім виділі львівського університету дві надзвичайні катедри з руською викладовою мовою для предметів, що входять в круг теоретичного державного судового іспиту. Міністерський рескрипт мотивує се „наміром дати руській мові на правничім виділі відповідне поле для наукового розвитку і вироблення, а заразом вдоволити практичній потребі“. Міністерство, в інтересах сих катедр, перестерігало університет, аби уважав на наукову кваліфікацію кандидатів, і радило: наперед приготувати з молодих сил сулентів і доцентів, а з огляду, що



професорська колегія не знала руської мови, додавало її до сего людей з по-за виділу, між ними і професора руської мови й літератури. Однак, аби скорше ввести в жите сї катедри, міністерство не здержувало ся формальностями і вже в осени 1862 року іменувало д-ра Лопушанського, конципієнта прокураторії скарбу, суплентом для цивільного процесу, а д-ра Сроковського, практиканта прокураторії скарбу, суплентом до карного права й процесу, звільнивши їх телеграфічно від предложення наукових розвідок. Але коли потому зголосив ся кандидат для цивільного права, то міністерство [1864 р.] заявило свою прихильність до утвореня третьої руської правничої катедри [в пляні воно мало очевидно розширити руські виклади не лише на цивільне, але й на торговельне і векслева право], але зажадало наукової розвідки — і кандидат потому вже не зголошував ся.

„Сей брак відповідних кандидатів, розумієть ся, виставляє дуже сумне свідощтво тодішній місцевій руській інтелігенції, однак він не повинен нас дивувати. Досить пригадати собі історію обсадження катедри польської мови й літератури на сїм-же університеті, щоб зрозуміти тут вплив неприхильних культурному розвоєви обставин, а не якусь непридатність руської мови до університетських викладів або що-будь иньше. Ся історія першої польської катедри в львівськїм університеті така цікава для порівняня, що варто її пригадати [з Історії львівського університету, виданої сим університетом в 1894 році, з-відки витягнули ми і висше наведені дані про заснованне руських катедр]. Коли 1817 року цісар Франц заснував катедру польської мови й літератури, намістництво оголосило конкуре і поновляло його з року на рік, але кандидати не зголошували ся. Аж 1822 року намістництво скликало осібну комісію і припоручило їй постаратись, аби справа була скорше поладжена, і потім до конкуреу приступили: доктор прав Мадурович, колишній адюкт філософічного виділу, практикант прокураторії скарбу Янушкевич, практикант намістництва Малецький, директор театру Каміньський, віденьський слухач прав Швайцер, учитель нормальної школи Михалевич, професор ліцея в Грацу Турна і військовий капелян Бачинський. Катедру дістав Михалевич — „чоловік з доброю охотою, але середніх здібностей і невеликої ерудиції“ [Іст. льв. унів. I. 243].

„Як бачимо, не ліпше тогді стояли Поляки, як в 1860-их роках Русини! Галицькі Поляки від того часу до 60-их рр. встигли



підрости культурно, бо стояли в ліпших умовах, передовсім матеріально.

„На жаль, австрійське правительство, показуючи охоту до піднесення руської науки, обмежилось лише порадою, даною німецькій професорській колегії львівського університету: постаратись про наукове приготування молодих сил з Русинів — саможтим не заняло ся, а Русини в тодішніх своїх обставинах власне потребували такої помочи від правительства, бо серед тисячних трудностей своїми власними силами занадто повільно поступали дорогою культурного розвою.

„Утворивши з власної ініціативи руські катедри та прищипувавши обсадження їх, міністерство дозволило Русинам складати судовий іспит руською мовою з тих предметів, які слухали вони по руськи. Показано отже всяку охоту розширити права руської мови на університеті. Се ще виразнійше показує ся з того становища, яке на самім початку заняло міністерство що-до змагань Поляків — осягнути на львівськiм університеті бодай те, що вже осягнули були Русини. Коли 1863 року адвокат Чемеринський просив *veniam docendi* в австрійського цивільного права по польськи, міністерство не дозволило, а позволивши проф. Зельонацкому подавати польську правничу термінольоґію в своїх викладах, застерегло ся, аби се ні в чім не нарушало німецької мови як викладової. Аж 1866 року дозволило міністерство тому-ж професорови окрім своїх головних викладів мати спеціальні курси по польськи, але екзаменувати по польськи не дозволило. Своє становище що-до польщини в львівськiм університеті міністерство виразно зазначило у відповіді 1869 року на ухвали галицького союму про польонізацію львівського університету, заявивши, що удержування двох польських університетів у краю не є обов'язком держави.

„Але тимчасом, як Русини так слабо користали з охоти правительства розширяти права руської мови в університеті, польська суспільність почала з усіх боків натискати за польонізацією. Вже 1866 року намістник Голуховський пише до ректора, звертаючи його увагу на жадання „краю“, аби польська мова викладова була запроваджена в університеті і жадаючи на початок запровадження її для предметів, що входять в склад судового іспиту, бо розпорядження з 1862 року про руські катедри, — „видане лише в інтересах руської мови, польська людність уважає і з болем відчу-



ває як обмеження прав польської мови і відсунення її на другий план". Намістник отже взивав університет до утворення двох або трьох надзвичайних кафедр, за прикладом, очевидно, кафедр руських. Під сим натиском намістництва німецька правничка професорська колегія заняла посереднє становище: вона не признавала доконечним запровадження польських викладів, але в разі утворення польських кафедр зажадала, аби при обсажденню сих кафедр уважано пильно на наукову кваліфікацію і запропонувала *posito sed non concessio* утворення трьох польських кафедр. На початку 1866 року правительство дійсно установило дві або три надзвичайні польські кафедри для предметів судового іспиту і одну з двох кафедр римського права призначило для польських викладів, і так само, як в 1862 році з руськими, поспішило ся тепер з іменованнем польських суплентів на ті кафедри.

„Як з одного боку намістництво, так з другого боку сойм підпірав справу польонізації львівського університету. В 1868 році ухвалив він постанови, щоб на виділах філософічним, правничим і лікарським запроваджено польські виклади, зіставивши дотеперішні руські виклади; впровадження иньших предметів з руською мовою мало наступати „в міру спроможности і потреби“, а приватним доцентам вільно вибирати котрусь із краєвих мов. Зазначимо, що при тім не лише руські, а й деякі польські голоси [бар. Батаглія і кн. Сантушко] обізвались против такого нерівного трактування руської і польської мови. [На другий рік виступив у соймі з проєктом утворення руських кафедр для всіх головніших предметів на виділах філософічним і правничим Юліян Лаврівський при своїх угодних пертракціях, але з того пляну, як і з цілої його угоди, нічого не вийшло]. Але відповідю на ухвалу сойму 1868 року міністерство не признало соймови компетенції рішати в сій справі і — як уже згадано — уважало непотрібним істнованне другого польського університету в краю.

„Але в практиці воно само розширяло круг польських викладів на університеті. Сею дорогою, спеціяльно, помалу, виробляла собі польська викладова мова ширший круг на філософічним виділі. Проф. Ліпінський, поминувши виділ, дістав 1868 року просто від міністерства дозвіл мати крім німецьких викладів також польські. За ним подібний дозвіл дістав доцент Ліске. Але історик львівського університету справедливо признає, що на сім виділі не було



того імпульса для розширення польської мови, який давали на правничім відділі руські катедри, котрі, як ми бачили, несогіршу прислугу зробили Полякам своєю аналогією, — і для того на філософії польська мова поступала дуже поволи. Нараз все змінив міністерський рескрипт з 1871 року, повідомивши про цісарську постанову, що „всі обмеження, які стояли доси на перешкоді польським і руським викладам на віділах правничім і філософічним, мають цілком перестати, і на катедри сих відділів на будуще можна покликувати лише особи, що зможуть викладати одною з двох краєвих мов“. Протягом трьох років мали бути забрані професори, котрі не присвоїли собі котроїсь краєвої мови, а заступлені иньшими.

„Сей акт покінчив з німецьким університетом у Львові, але націоналізував його не в інтересах руського народу, а на користь „обох краєвих мов“. Натиск Поляків з усіх боків на правительство — з боку ради державної, сойму, намістництва, професорів-Поляків і польської академічної молодіжи, що вносила кілька раз петиції [се, правда, зробили в 1867 році і академики-Русини] — як бачимо, захитав намір правительства зручити університет — і правительство зіставило „краєвим народам“ ділитись, як потрафлять, спадщиною по Німцях. Великою помилкою правительства було, що воно за той час нічим не допомогло Русинам виховати у себе відповідні наукові сили, а тепер пустило їх в конкуренцію з Поляками. Руські культурні сили в тодішніх обставинах ніяк не могли витримати боротьби з польськими, що потягли собі на велику міру кандидатів з-за границі, і правительство своєю нейтральністю віддало університет у фактичне володінне Полякам.

„Се дало себе зараз-же почути. Катедри по Німцях позасідали Поляки, краєві і заграничні, і по 1874 році одинокою спадщиною німецького університету зістав ся проф. Буль. Против Німців воювали Поляки, покликуючись на потреби, інтереси та жадання „краєвих народів“, але опанувавши університет, віндикували всі права для самої польської мови. Вже 1873 року університетський сенат просить переіменити в університеті німецьку урядову мову на польську, і повтаряє потім се прошенне; з другого боку університет старає ся здобути виразне признание польської мови викладовою в формі імперативної постанови, бо постанова з 1871 року, усуваючи всякі обмеження для краєвих мов, не рішала, яка мова викладова в університеті. Як поясняє історик львівського універ-



ситету, за сю ціну — імперативної постанови для польської мови — професорська колегія була готова на уступки і компроміси — на німецьку катедру німецького права і помноження паралельних руських кафедр [бо й тут воївано ніби против самої німецької мови, а поминано руську]. В році 1878 сенат просив правительство, аби признало польську мову викладовою для всіх предметів, урядивши заразом рівнорядні і однаково дотовані руські кафедри. В 1880 році ставлено ділему: або забрати проф. Буля [що все викладав по німецьки] і скасувати руські кафедри [з огляду на можливість для кожного професора викладати по польськи або по руськи] — або признати польську мову викладовою, і в такім разі зіставити німецьку мову для німецького права, а руські кафедри перетворити на звичайні і помножувати їх „відповідно спроби і потреби“.

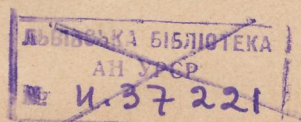
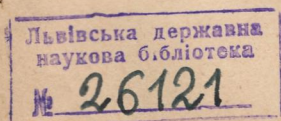
„Однак правительство, віддавши університет Полякам у фактичне володінє, не хотіло управити сього володіння. Правда, по кількарічнім протяганню прошенне сенату, аби заведено польську мову урядову в університеті, сповнено [з застереженєм, щоб на руські подання відповідало ся по руськи (не знаємо, о скільки з сього права користають нині академики - Русини) і щоб каталоги та кольоквіяльні свідощтва для руських професорів друкували ся по руськи], — заведено її постановою 1879 року [гл. Іст. льв. унів. II., 63—4], але польську мову викладовою правительство ніяк не хотіло признати. Коли в 1880 році виділ предложив міністерству знести руські надзвичайні кафедри і натомість утворити другу катедру цивільного права для Олександра Огоновського [бо доси не було звичайної кафедри з застереженою руською мовою викладовою], правительство заіменувало Огоновського звичайним професором цивільного права з руською мовою викладовою, а міністерство в декреті 3-ого мая 1882 року ч. 5204 заявило при тім, що при теперішнім стані львівського університету всі професори *in der Regel* мають викладати по польськи, з вийком випадків, коли правительство, з огляду на те, що кожний кандидат на катедру має показати знанє одної з краєвих мов, або постановить инакше, або вже постановило, як то власне було з руськими [правничими] кафедрами. Ся заява міністерства, що застерігало собі повну свободу в справі викладової мови на університеті і обмежало права польської мови лише фактичним станом річей, зісталась від того часу нормою для



львівського університету, і як така втягнена в урядовий збірник [Sammlung der für die oesterreichischen Universitäten gültigen Gesetze und Verordnungen, Thaa i Schweickhardt - a, стор. 758 — гл. Істор. льв. унів. II, 53]. Зістала ся в повній силі і цісарська постанова з 1871 року [се признає і урядова Історія університету на стор. 54], що не установляла ніякої викладової мови в львівській університеті і признавала цілком однакові права обом краєвим мовам — руській і польській, право кожному доценту чи професору вибирати котру-небудь із сих мов. Всі старання польських кругів, аби видана була імперативна постанова для викладової польської мови, не мали успіху. А в 1894 році правительство пригадало ще раз свій колись так ясно вказаний намір — старатись про розширення руської мови на університеті, утворенням руської катедри історії. Характеристичне і многозначуще було те, що тимчасом, як в руських кругах жадали катедри руської історії, правительство заснувало другу катедру в есеєвітньої історії з руською викладовою мовою.

„Таким чином Поляки зістались лише в фактичній володінню львівським університетом і польонізацію його могли удержувати лише фактичною перевагою і тими способами, які давала їм автономічна організація університету. Коли кожний доцент і професор може на основі постанови з 1871 року довільно вибирати для викладів котру-небудь краєву мову, то в інтересах польонізації лежить — не допускати в університет людей, котрі би могли захотіти викладати по руськи. Рівно-ж в руках польської професорської колегії лежить право розпоряджання руськими катедрами і тим поясняє ся, що остатніми часами деякі руські правничі катедри ніяк не могли бути обсадженими, а на катедру цивільного права по Ол. Огоновським посаджено доцента-Поляка, відкинувши доцента-Русина...

„Ми бачили отже, що правительство, на скільки можемо судити, призначало для Русинів львівський університет; під натиском Поляків з усіх боків дало вступ до нього польській мові, не помігши Русинам приготувати потрібні наукові сили, дало можливість Полякам фактично опанувати сей університет, — але ніяким чином не хотіло управнити сього польського status possidendi і звязати себе якими-небудь постановами на користь польської викладової мови, не хотіло ніяким чином признати сього університету польським. Воно мовби чекало, доки то Русини підростуть





культурно і зможуть заявити претенсії на зарезервовані їм права.

„Розуміє ся, правительство, коли йому дорогі були культурні інтереси руського народу і коли воно хотіло їм послужити, могло і повинно було поступити инакше. З огляду на те, що руська інтелігенція бідна і мусить дбати про насущник, не маючи спромоги віддаватись студиям в науці, штуці і т. и., що вона не має своїх меценатів і народніх інституцій, які-б могли піддержувати людей у сих студиях, правительство само повинно було помогти Русинам у сьому, надаючи стипендії здібнійшим академікам-Русинам по укінченню, висилаючи їх на инші університети і т. и., а не стояти з заложеними руками, чекаючи, коли та вбога суспільність серед нечисленних перешкод, під тяжким і всестороннім гнетом, відризана китайським муром — російським кордоном — від більших, багатших своїх частій, сама спроможесть ся виставити потрібні культурні сили.

„І стало ся в кінці — Русь може тепер показати сі сили у себе в Галичині і за її границями, але поки се стало ся, кілька то змарнувало ся сил! Кілько то людей, що могли б бути руськими світилами в науці історії, філософії, права, медицини, закінчили свою кар'єру по глухих кутах в ролі „бельферів“, судових урядників і т. и., або повтікали на чужі університети, де їх руська народність не загороджувала їм дороги до катедри, і стали ученими — тільки не українсько-руськими! Кілько даремних утрат, яка шкода для нашого культурного розвитку!

„З другого боку, хоч ми Русини з признаннем можемо оцінити здержливість правительства що - до польських змагань — управнити свій фактичний стан володіння в університеті, — не можемо однак замовчати того, що його неутральне становище, пасивна роля що-до фактичного пановання Поляків, брак усякої активної піддержки для Русинів — дали звести університетську справу на дорогу національної польсько - руської боротьби, що з таким страшенним завзятем провадилась Поляками на цілій лінії їх наступлення на Русинів. Гасло: поборювати противника всякими способами, яке всевладно панує над польською масою в Галичині, не могло не вплинути і на ті круги, що, здавалось би, мусіли стояти як найдалше від сеї акції.

„Опинившись фактичними панами університету, а не можучи дійти управління свого володіння у держави, Поляки [з виїмком



кількох прихильних Русинам, або об'єктивних одиниць] надробляли тими правами і способами, які давав їм сей фактичний стан річей. Протягом кільканацяти літ не пройшов ні один Русин, що маніфестував себе як Русин на нейтральні університетські катедри, що після постанови в 1871 року належали не менше Русинам як Полякам; найстарші професори Русини не могли дочекатись ректорату; до промов при отворенню року шкільного не покликувано професорів, котрі могли би проголосити промову по руськи; не габілітовано ні одного доцента з руською викладавою мовою крім катедр утворених спеціально для руських викладів. Та й ці катедри, опинившись під властю польської більшости, почули се на собі. Коли заявивсь відповідно приготований кандидат до катедри цивільного процесу, його не прийнято, і всі старання розбились на non possumus професорської колегії; кандидатови на катедру цивільного права по Ол. Огоновським відкидано і подання, і працю, і прошеннє про суплентуру, хоч його наукові праці були прихильно оцінені в німецькій літературі; за те габілітовано з руською мовою [як зачували ми — против волі самого кандидата] до сего предмету Поляка, і хоч деякі професори-Поляки були противні такому провокованню [як самі признавали] Русинів, — але вимоги національної політики перемогли, а що Русини-академики не хотіли записуватись на виклади того Поляка, то іменовано його екзамінатором до комісії — аби питав тих, хто би хотів складати іспит по руськи...

„Таким чином утворив ся той неможливий, в високій мірі прикрий і образливий для Русинів стан річей, коли вони мають на цілім львівським університеті п'ять професорів [або доцентів]\*) з руською мовою [не рахуючи того Поляка на руській катедрі і одного доцента правника, що не викладає звичайно), — коли кандидати на катедри Русини уважають безнадійною річю навіть старатись тут про катедру, — коли здібніші Русини йдуть на иньші університети — бо лиш там мають надію габілітуватись... Та що вже казати про катедру! — ми знаємо випадок, що одному здібному академикови - Русинови була обіцяна посада практиканта без платні при однім з університетських інститутів, але в останній хвилі віддано її Полякови, бо тут „мусять дбати про свої“!... Взагалі Русинови дорога на університет — можна сказати — забита цілком; хиба міг би перейти через спеціальний польський

\*) Тепер трохи инакше — див. с. 89.



фільтр, або зложились би якісь надзвичайні, виїмкові обставини, як то було в утвореннє руської катедри історії, або що-небудь иньше.

„Розуміє ся, такий стан річей не може довго тревати. Коли суспільність доспіває до користання з певних своїх прав, коли починає її пекти якась потреба, — вона мусить бути з часом доконче вдоволена, а в інтересах самого правительства лежить, аби вдоволено її як найскорше, бо всі штучні зятягання, перепони виходять лише на обопільну шкоду.

„Знаємо історію польонізації львівського університету, знаємо, як Поляки крок за кроком вдирали ся сюди. Для Русинів ся боротьба буде ще тяжша, бо Поляки не показують навіть стілько об'єктивности, скілько показували Німці, воюючи зрештою против Поляків тими-ж мотивами — і культурної висшости, і педагогічними, і політичними — які ми від Поляків уже чули, або ще почуємо; польська професорська колегія не становить малої ізольованої інституції, як німецька 60-их і 70-их років, а має за собою цілу „суспільну ерархію“; Русинам наука приходить ся далеко тяжше [матеріяльно]... Але при всім тим руська суспільність не злякає ся сеї боротьби. Культурна некуча потреба рішає. Здібнійші Русини, певно, будуть уважати своїм обовязком доходити наукових кваліфікацій; стрітивши ся з браком об'єктивности в місцевій професорській колегії, будуть габілітуватись на чужих університетах, і аж потім просити *veniam docendi* у Львові; кождий добрий Русин на університеті, не боячись майоризації, буде пильнувати інтересів руської науки; академики будуть вносити петиції; руські послы будуть безнастанно допоминатись в державній раді і в соймі залагодження сеї потреби, а руська суспільність буде їх усіми способами підпирати; руські інституції будуть запомагати молодіж в її змаганнях до дальших наукових студій — і т. д., і т. д. І ся вся сума змагань, заходів, боротьби приведе колись, ми певні, руську суспільність до бажаної мети. Але чи се в інтересах правительства — посилати її в сю далеку обхідну дорогу, примушувати до боротьби, що обіцює стілько обопільного огірчення, стілько марновання сил, стілько подразнення суспільности? Чи не ліпше, з погляду самого правительства, взяти справу в свої руки і вдовольши завчасу сю потребу, усунути ту перспективу боротьби? Тим більше, коли правительство вже давно мало плян розширення прав руської мови та науки і старанно резервувало собі право вільного поступовання.



„У Львові, столиці галицької Руси, центрі національного, культурного життя в теперішніх обставинах не лиш австрійської, а цілої України-Руси, від Сяна до Кубані, в першій лінії мусить бути задоволена сеся потреба українсько-руського народу. Львівський університет належить ся Русинам! Не входимо в те, що правительство зробило би з польськими викладами, — може б воно схотіло дати Полякам другий університет у краю, може би схотіло зівстати теперішній львівській університет в їх руках, а для Русинів заснувати новий, — в те, сказано, не входимо, лише повтаряємо з притиском: Русини мусять мати руський університет у Львові!

„На можливість якогось залагодження справи самою професорською колегією на університеті, на якийсь вплив „справедливости“, „объективности“ в тій справі не можна мати ніякої надії. Та більшість, що править університетом, сама входить як складова частина в теперішню польську суспільну організацію, котрої характер знаємо добре. Про помноження руських катедр „відповідно спроможности і потреби“ говорилось там нераз, але історія обсади катедр цивільного права по Ол. Огоновським найліпше показала, чогу Русини мусять сподівати ся. Звичайно говорить ся, що Русини не мають наукових сил; коли-ж сили з'являють ся, то являють ся иньші перешкоди, а на останку остатній вихід в руках самої колегії — вона-ж має рішати про відповідність наукової кваліфікації кандидата...

„Організацію руського університету мусить узяти на себе само правительство. Воно само мусіло би занятись помноженням руських катедр і обсадженням їх, як би таке помноження уважало відповідною дорогою до утворення руського університету, хоч судячи по історії польонізації львівського університету і всяких иньших прецеденсах — утворення руського університету в принципі відразу було би простійшою дорогою, що обминула би багато надаремної боротьби і обопільного роздрознення. Треба пам'ятати, що національна боротьба в університеті дуже не на місці і не належить до річей, котрі можуть веселити справдішнього мужа науки; не одного ученого така перспектива може відстрашити і примусити йти радше на чужі та спокійніші університети.

„Може би хто знов став воювати браком сил у Русинів, — але-ж се порожні слова. Люде добре обзнайомлені запевнили нас що протягом трьох років може бути сотворений руський універ-



ситет не гірший від того, який був сотворений в 1871 до 1874 рр. при його польонізації, аби лише правительство не поскупилось на утворення наразі стипендій для приготування кандидатів і не робило умисних труднощій при спровадженню кандидатів з-за границі, як спроваджували Поляки і як Русини вже мали прецеденс з іменуванням проф. Грушевського. Ми чули, що при отворенню медичного виділу у Львові, коли ще його сформованне і обсада катедр були в руках правительства, а не університетської колегії, декотрі Русини звертали увагу в міродайних сферах на потребу утраквізації його і вказували на численних кандидатів - Русинів у Австрії і на російській Україні, — але може з причини, що справа ся не була відразу введена перед ширше форум, виділ перейшов у виключне володінне Поляків, що відразу не хотіли нічого й чути про руські катедри, показуючи Русинам у будучині можливість — товкти в замкнені двері, як то було з правничими катедрами.

„Повтаряємо — правительство одно може усунути неждану боротьбу і прискорити Русинам осягненне свого конституційного права, свого добра, призначеного йому від давна самим правительством — національної вищої школи. Правительство потребує для того лише трохи охоти — взяти організацію руського університету в свої руки, як то з рештою буває з усяким організуванням університету, та не пожалувати спеціального видатку бодай на кілька років на утворення стипендій, а сили певно знайдуть ся.

„Може хто підніс би сумніви що-до числа слухачів; але вже тепер число слухачів - Русинів львівського університету [459 в останнім зимовім семестрі на загальне число 1551; з того 216 на теології із загального числа 290, — 200 на правах із загального числа 1001, — 19 на медицині (не повній, із загального числа 114, — 24 на філософії із загального числа 146] переважає загальне число академиків по деяких поменьших австрійських університетах, а утворення руського університету певно притягнуло би до Львова немало Русинів і з інших австрійських і неавстрійських університетів.

„Кілька місяців тому, під час ухвали галицького союму про Вавель, між Русинами посила ся думка — піддати гадку заведення руського університету у Львові з нагоди пятьдесять-літнього ювілею цїсаря. Хоч пекучі, першорядні духові потреби, до яких належить своєнародня освіта, висша і всяка иньша, не мусять



для свого вдоволення чекати аж таких надзвичайних нагод, але може би ся нагода улекшила правительству вдоволення сій потреби.

„Повтаряємо : Русини мусять мати свій університет, то їх право і пекуча потреба ; правительство мусить енергічно забратись до її вдоволення, аби оминуту неножодані явища.

„Потреба наспіла, крайній час ! Periculum in mora !

„Звертаємо-ж увагу всіх, хто в тій справі може відограти якусь активну ролю — університету Русинам !“ Доти статя.

За ті два роки, що минули від часу написання сеї статі, університетська справа не переставала дуже сильно інтересувати руську суспільність. Число Русинів-слухачів зростало далі і абсолютно і релятивно, як видно з отсих дат, винятих із урядових справоздань університета :

Зимовий семестер		всіх греко-католиків	всіх руської народности <sup>1)</sup>	на теології		на правах		на медицині		на філософії	
				гр. к.	Рус.	гр. к.	Рус.	гр. к.	Рус.	гр. к.	Рус.
1894/5	було	434	420	228	228	150	139	20	18	36	35
1895/6	„	451	437	230	230	172	159	20	19	29	29
1896/7	„	459	443	216	216	200	186	19	19	24	22
1897/8	„	527	510	244	244	234	223	22	17	27	26
1898/9	„	567	553	243	243	262	255	21	18	41	37

Відносини чисельні, по релігії, виглядали так<sup>2)</sup> :

Зимовий семестер		гр. католиків	Латинників і Вірмен	Жидів
1894/5	було	434	727	287
1895/6	„	451	746	295
1896/7	„	459	766	316
1897/8	„	527	838	341
1898/9	„	567	929	392

<sup>1)</sup> Число „руської народности“ завжди трохи низше числа „греко-католиків“, бо між ними завжди знайдеть ся якесь число зовсім спольщених, або далекоюягих кареристів, що записують ся Поляками.

<sup>2)</sup> В австрійській урядовій статистиці Жидів не показують як народність, а тільки як релігії; в Галичині Жиди звичайно пишуть ся до польської



## Особливо замітний зріст Русинів на правах.

Зимовий семестер		гр. католиків	Латинників і Вірмен	Жидів
1894/5	було	150	524	243
1895/6	„	172	520	231
1896/7	„	200	544	316
1897/8	„	234	598	341
1898/9	„	262	663	287

Таким чином протягом чотирьох літ число всіх греко-католиків взагалі зросло на 28<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, тим часом як на правах зросло воно на 75<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. (Такий спеціальний зріст Русинів на правах пояснюється тим, що в судовій службі Русинів трактують трохи справедливійше ніж у інших, що судова реформа помножила значно число вакансій, та й взагалі на юридичну освіту великий попит нині на кождім кроці; від медициви відстрашує те, що медичні студії вимагають далеко більших коштів на науку й удержання, а між Русинами більшість незаможних; нарешті — філософія не звабляла завдяки лхому (особливо до останнього підвищення платні) становищу не-іспитованих учителів (суплентів), дуже трудній системі іспитів і несимпатичним порядкам, які останніми часами запанували в шкільництві; але на зимовий семестр 1899/900 р. число Русинів і на філософії, як зачуваємо, зросло).

Таким чином те моральне право, яке дає число, зростало далі у Русинів, а хоч студенти-Русини не використовували своєї чисельности та не пробували до останніх часів, як колись робили їх польські колеги, своїми маніфестациями вплинути в напрямі рутенізації університета, то сам уже чисельний зріст ставав важним аргументом.

З другого боку далі поступав наш культурний рух, підіймаючи в галицьких Русинах почуте своєї культурної доспlosti. Спеціально на полі науки зроблено великий поступ, і заравом множи-

народности, і тому урядовий поділ студентів по народности не відповідає дійсности; тому беремо відносини по релігії, що близько відповідають відносинам по народности, бо слухачі латинського і вірменського обряда майже без виїмків записують ся як Поляки, а невеликий процент „Поляків грецького обряду“ на підставі вище поданої таблички можна легко відшибнути.



до ся число людей науково приготованих, що могли бути вповні здатними для університетської діяльності. З повною свідомістю можна повторити тепер, що за три роки можна би сформувати повний руський університет не гірший від того, яким сформований був польський в 70-х рр., — розуміть ся тільки, щоб формовано той університет прихильними (у всякім разі — не польськими) руками, не ставляючи умисних перешкод, а головно улєкшуючи стягання Українців розсіяних по всяких чужих, особливо російських університетах (у своїм часі так стягали своїх і Поляки з усіх усюдів). Прецінь де тільки нема нашого брата?! Мені недавно прийшло ся здібати ся з одним професором Українцем з Варшави; заговорилисьмо про склад варшавського університета — кільки там Українців на катедрах! Мій знайомиий міг з повним правом сказати:

— Нас Українців тепер тут стільки зібрало ся, що можна б було запровадити на нашім виділі українську викладову мову, у всякім разі борше ніж польську!...

І певно, з тих Українців варшавських, дорпаських, московських, петербурських, казанських, томських, пражських, загребських — не кажу вже про Київ, Харків, Одесу, — можна було б зібрати не злий університет кожної хвилі, аби тільки, повторяю, ту справу взято в прихильні руки, не мачошині — польської професорської колегії.

Австрійські університети мають досить широку автономію; справи поодиноких факультетів порядкує збір професорів, справи загальніші — сенат, зложений з деканів, продеканів і відпоручників факультетів, представляючи їх на затвердження міністерству; міністерство рідко виступає з ініціативою; такі справи, як утворення нових катедр, звичайно виходять з ініціативи факультетів, а навіть беручи часом ініціативу нової катедри, міністерство для номінації професорів звертає ся до факультета, жадаючи від нього пропозиції; іменує професорів на власну руку міністерство дуже рідко. Признання наукової кваліфікації — габілітація доцентів вповні залежить від факультета, міністерству предкладають її тільки до затвердження<sup>1)</sup>. При таких університетських порядках (для нор-

<sup>1)</sup> Звичайний порядок наукової карєри в Австрії такий: по скінченню університета (властиво — по зачеті 8 семестрів, без усаяних екзаменів) складаєть ся докторат — іспити, а на філософичнім факультеті й наукова розвідка, більш менш самостійна — се б можна прирівняти до давнього кандидатства, трохи хйба більше. По трьох літах по доктораті можна габілітува-



мальних відносин — розумієть ся, дуже добрих) і при загальнім загостренню польсько-руських національних відносин та при зв'язній непереможливості польського шовінізму становище тих нещасливих руських катедр у львівськїм університетї, під повною властю польської більшости<sup>1)</sup>, розумієть ся, дуже прикре: не тільки не може бути мови про дальший розвій їх, але й саме існування ненормальне й загрожене. Скільки пановання Поляків, ні разу не вийшло ще ініціативи утворення якої руської катедри від університета; навпаки — були заходи, аби й засновані вже руські катедри якось знести. Се особливо виразно показало ся на історїї катедри цивільного права, що в найбільшій мірі подразнила руську суспільність, та викликало ряд протестів у пресї і в парламентї.

Як згадано було вище, 1862 р. були засновані на правничім факультетї дві руські надзвичайні катедри. 1881 р. правничий факультет виступив з внесенням — зчеркнути з бюджета фонди, призначені на сї катедри, та міністерство не прийняло його. Одну з сих катедр — катедру цивільного права, займав (від 1872 р.) неб. Ол. Огоновський, учений дуже авторитетний у своїй спеціальности й загально поважаний задля своїх особистих прикмет. Коли настав час стати йому звичайним професором, факультет виступив з пропозицією: з огляду, що для О. Огоновського нема готової звичайної катедри, знести руські надзвичайні катедри, а з призначених на них фондів утворити другу катедру цивільного права, без означення викладової мови, і на неї заїменувати Огоновського. Таким чином цїною іменования неб. Огоновського факультет надїяв ся знести зовсім руські катедри й Огоновському приготувати ролю останнього руського професора на

---

тись на доцента: треба предложити самостійну наукову розвідку, а коли вона прийнята, в факультетї відбуває кандидат кольовіум зі своєї групи наук (щось як маїстерський іспит, в узшїм тільки розмірі) і читає пробний виклад. По затвердженню міністерством стає кандидат „габілітованим доцентом“, і се властива університетська кваліфікація, що дає право на занятя катедри. Коли нема такого кандидата, факультет тимчасово може поручити виклади особі без габілітації, вона називаєть ся суплентом. Доцент габілітований в однім університетї, переходячи до другого, просить у факультета *veniam docendi*; се належить не тільки до австрійських, а й до заграничних доцентів. З огляду на визначні наукові праці та репутацию факультет може запросити на катедру свого чи заграничного ученого, не вимагаючи від нього ані габілітації, ані навіть доктората.

<sup>1)</sup> Тільки на богословськїм факультетї Русини - професори, хоч в меньшости, але показній (своєю дорогою, що се теж *mirabile dictu*: Русинів-слухачів на богословію чотири рази стільки як латинників, а між професорами більшість Поляків!); на філософії й правах Русинів-професорів незначна меньшість, а на медицині й зовсім нема.



правах; та тільки міністерство заіменovalo його звичайним професором з руською викладовою мовою, і тим способом ті надзвичайні катедри стали звичайними. Коли умер Ол. Огоновський, його катедра протягом вісьмох літ зіставала ся необсадженою. Зголосив ся був до неї др. М. Зобків, Русин, судовий урядник з Боснії<sup>1)</sup>, що був стилендистом міністерства й відбував спеціальні студії на заграничних університетах; його праця *Die Theilpacht nach römischem und österreichischem Recht* (Берлін, 1895) прихильно оцінена була в наукових кругах — одно слово, був се кандидат вповні відповідний; але львівської катедри він не побачив: насамперед факультет відкинув йому подання, бо написано було по німецьки, і замість виразу *ruthenisch* ужито *kleinrussisch*; коли виїс нове, відкинули йому працю; коли за порадою поданою з самоїж професорської колегії подав ся він на суплента бодай до тої катедри, не дано йому й суплентури. Правда, незадовго габілітував за ту ж саму працю дра Зобкова загребський університет, але ми Русини, завдяки такому делікатному поступованню львівських професорів, стратили надійну силу, хто зна -- чи й не на завсїди.

Упоравши ся так з дром Зобковим, факультет рік пізнійше габілітував до руських викладів цивільного права Поляка дра Доліньского, очевидно — надїючи ся тим закрити дорогу Русинам до сеї катедри. Але протести проти такої провокації, що підняли ся і в пресі і в парламентарних кругах, і опозиция студентів, що не вписували ся на виклади дра Доліньского, і на сей раз перешкодили: міністерство, ігноруючи габілітацію дра Доліньского, далі пригадувало факультетови, аби постарав ся обсадити руську катедру цивільного права, і се спонукало його залишити свої пляни з д. Доліньским: д. Доліньский залишив руські виклади, став викладати по польськи, а з кінцем минулого року університет предложив міністерству на суплента Русина дра Станіслава Дністрянского.

Сей епізод дуже виразно схарактеризував відносини професорської колегії до руських катедр і знищив у руської суспільности всякі надїї на те, що університетська справа могла бути полагоджена в самім університеті. Від габілітації дра Доліньского починають підносити ся рішучо гадки, що полагодження універ-

<sup>1)</sup> В Боснії служить багато Русинів, особливо в судах, бо там дають ся різні служебні пільги.



ситетської справи нема чого сподівати ся від університета, що до неї мусить узяти ся правительство безпосередно, та що одиноким певним способом на те було б утворенне руського університету. Найбільш виразно і рішучо висловив сі гадки посол Танячкєвич в інтерпеляції до міністра осьвіти, внесеній у парламенті 20/XII минулого року й підписаній руськими незалежними послами й послами иньших народностей. Пос. Танячкєвич у сій просторій і дуже основно обробленій інтерпеляції оповів історію львівського університета й його польонізації, виказав, як багато завинило в сій справі правительство своєю нерішучістю та яку тяжку кривду заподіяло руському народови, та вкінці виступив з жаданням, аби міністерство зараз же розпочало приготування для утворення руського університету. Вказавши на потребу національного університету для успішного культурного розвою руського народу, він каже :

„В Росії над 20 мільонів Русинів не мають університету ; він мусить найти ся в Австрії і не може бути иньший, як той, що його цісар Йосиф II заложив для нас у Львові, а відновив цісар Франц I. Він має стати першим повним руським університетом для всего руського народу, щоби служити його питомій народній культурі. Університет утравістичний не може відповісти такій ціли. Польські професори у львівській університеті дали при нагоді обсади руських катедр на правничім відділі і у всім своїм поступованню як найяснійший доказ, що вони негодні з Русинами поводити ся так, як сего вимагає їх повага, становище людей науки, безсторонно, приязно і достойно. Вони ніяким чином не дадуть себе привести до того, щоб права розділяти рівномірно між руський і польський елемент ; вони і на дальше ніколи не годні кермувати ся правдивою справедливістю, а хіба тільки шовіністичною стороннічістю. Тим то, як доси робили, так і на дальше будуть університет, се пристанище науки, перевертати на боїще пристрастної політичної боротьби.

„При таких стані річий Русини без інтервенції правительства ніяким чином не здобудуть у львівській університеті ніколи хоч би лише кілька нових катедр з руською викладовою мовою. Крім польського шовінізму професорів дає сю певність ще й автономія університетських властей. Навіть найцінніші наукові розправи руських кандидатів буде можна відкидати ніби нездалі ; кандидатів, що добивають ся *veniae legendi*, можна буде не допускати до



катедри. Се ті невідперті причини, для котрих Русини мусять до-  
магати ся всіми силами окремого власного університету. Мають  
Поляки свій університет у Кракові, то Русини мусять мати свій  
у Львові; а сим їх університетом є теперішній університет Фран-  
ца І. Врешті можна для Поляків заложити другий університет  
у Львові і туди перенести теперішні їх катедри.

„З уваги на наведені незбиті факти звертають ся підписані  
до Вашої Ексцеленції з запитанєм:

„Чи В. Ексц. знає цілу історію польщення львівського універ-  
ситету?

„Чи не уважає В. Ексц., що тим польщенєм львівського уні-  
верситету, котрому своїм сторонничим поведенєм винно також пра-  
вительство, або ліпше сказати, правительства, зроблено напад на  
правний стан і силоміць нарушено права власности руського на-  
роду до львівського університету, що після державного і народно-  
го права повинен на завсїди належати до руського народу і його  
культури?

„Чи не уважає В. Ексц. за свій обовязок взяти ся зараз до  
усуненя тої великої кривди, яку заподіяно руському народови,  
і внести розпорядженне з дня 27 цвітня 1879, котрим у львів-  
ським університеті заведено польську урядову мову, та видати но-  
ве розпорядженне, що руську мову треба уважати також за  
урядову?

„Чи В. Ексц. гадає непохитно стояти при правім стані, що  
львівський університет належав властиво і передовсім руському на-  
родови, і держати ся постанов з дня 4 грудня 1848 і з дня 1  
цвітня 1882 та за конечну ціль поступованя правительства узна-  
ти повну віддачу львівського університету Франца І на користь  
культурного розвитку руського народу, до котрої то цілі невпинно  
належало би простувати?

„Чи гадає В. Ексц. постарати ся про те, щоби зараз пороблено  
потрібні приготвлення до отвореня і обсади з роком 1899/900 по  
дві катедри (або доцентури) з руською мовою викладовою на виді-  
лах правничім, філософічним і лікарським львівського університе-  
ту? Щоби в дорозі конкурсу зараз на сей рік признано шість за-  
помог по 1000 зр., по дві для наук правничих, філософічних  
і лікарських, в ціли уможливлення габілітації спосібним руським  
кандидатам? Щоби що року видавано по шість стипендій в такій  
самій висоті для кандидатів до руських кафедр? Щоби зараз отво-



рено руські катедри, скоро найдуться чи то внесуть свої подання руські кандидати? Щоби так поступувано доти, доки не будуть заложені і обсажені всі руські катедри на всіх виділах?" Доти інтерпеляція.

Розуміть ся, такими інтерпеляціями правительство не дуже сушить собі голову, й руським послам ще не раз прийдець ся піднести сю справу — usque ad finem.

До тепер правительство пригадувало собі нашу університетську справу тільки під впливом більш або менш посторонніх причин. Так се було 1848 і 1862 р, як ми вже бачили. Катедру всесвітньої історії засновано як одну з тратифікацій Русинам при довершенню союзу з правительством, хоч нім вона увійшла в жите, було вже й по угоді. З політичних причин нарешті виник проєкт ще одної нової руської катедри, котрої справа тепер висить у повітрі і про котру мушу тут згадати.

Літом минулого року міністерство звернуло ся до філософічного факультета з запитаннем, чи не добре було б засновати на філософії чи на теології катедру старословянської мови, з особливим оглядом на староруську церковну літературу, головно в інтересах студентів-богословів. Хоч формальна ініціатива сього виїшла від львівського митрополітального ординарія, але в пресі і в суспільности зараз пояснено було правдиве значінє сього факту: ся катедра призначала ся для дра Студинського і мала бути платою за вірну службу його тестя, одного з проводирів правительственной купки Русинів — пос. Вахнянина. Такий мотив креовання нової катедри дав як найліпшу зброю против неї всім противникам руських катедр, і на факультеті всіми майже голосами (окрім одного — руського) відкинено пропозицію міністерства, а мотивами при тім послужила дійсно досить дивна з наукового погляду спеціалізація тої проєктованої катедри. Міністерство одначе тим не заспокоїлось і кілька місяців тому повідомило факультет, що має намір засновати або другу катедру руської мови й літератури з спеціальною увагою для церковно-словянщини, або катедру славістики з руською викладовою мовою. Як треба було надіяти ся, факультет признав користнійшою катедру славістики, але при тім підвоєсив брак відповідного кандидата, хоч такого кандидата не тяжко було б знайти, як не в Галичині, то по за Галичиною, і оден з професорів-Русинів вказував на се. Ми чули, що й міністерство теж зо свого боку прихилилось до засновання катедри славістики, але політичні впливи взяли гору, і в інтересах дра



Студинського, що спеціалізував ся в історії руської літератури, сей плян мусів уступити; переказують і иньшу причину — напустити Русина на Русина: всадити на карк дру Колесі dra Студинського. Ся поголоска, вірна чи не вірна, може характеризувати погляди суспільности на сю справу. Іменованне dra Студинського надзвичайним професором руської мови й літератури уважаєть ся річею певною й чекаєть ся з дня на день. Розумієть ся, при тім користь від сеї нової катедри булаб мінімальна: двох системізованих (штатних) кафедр руської мови тяжко надіяти ся, оден з професорів буде професором *ad personam* — поки є на університеті, доти є й його катедра; а при непевности, чи буде навіть дві ординатури для сього предмету, дійсно утворюєть ся дуже прикра ситуація для двох професорів тогож самого предмету.

Ся нова ініціатива міністерства до засновання руської катедри дала повід Науковому Товариству ім. Шевченка пригадати міністерству взагалі пекучі потреби руських кафедр на університеті. В грудні мин. року вислало воно меморіал до міністерства, де вчислило, як найбільше і найблизше потрібні такі катедри: на філософії — по одній кафедрі клясичної філології, математики й природничих наук, відокремлення руської історії в осібну катедру (бо теперішня катедра призначена для „всесвітньої історії з спеціальним оглядом на історію східньої Європи“), а рівнож користною признало проєктовану катедру славістики; на правах: заповіджені ще 1862 р. катедри цивільного процесу і вексельового та торговельного права, катедри історії руського права і австр. державного права; на медицині — катедру положництва, з огляду на потреби львівської школи повитух, далі — катедру описової анатомії, лікарської хемії й гігієни.

В липні (13. н. ст.) відбуло ся віче Русинів-студентів вищих шкіл в університетській справі; його подробиці відомі більшости наших читачів з „Памятної книжки“ сього віча, виданої з поручення його й розісланої в великім числі по Галичині й на Україні<sup>1)</sup>. Зазначу тільки, що віче удало ся дуже добре: окрім студентів львівського університету в нїм узяли участь відпоручники Русинів-студентів львівської політехніки, університетів черновецького, краківського і віденьського і гірничих академій у Лубні й Пшібрамі; явили ся й декотрі професори-Русини (дехто з них не міг явити ся, бо не був

<sup>1)</sup> Дохід з неї призначений на заснованне „людового університета“, себ то популярних курсів для варода і середніх верств; сповненне сього пляна було б першим конкретним результатом сього „першого академічного віча“.



тоді ві Львові). Меморіял виладжений до міністерства підписало п'ятьсот мужа (449 студентів ріжних висчих шкіл і 57 матуристів), не рахуючи львівських богословів, котрим семинарські власти заборонили взяти участь у вічу. Віче ухвалило допевняти ся засновання осібногo українсько-руського університету у Львові, „з огляду на те, що законом застережений, а в практиці не переведений утравізм львівського університету рішучо не вистарчає для культурних потреб українсько-руського народу“ і в тім напрямі виладило й вислало до міністерства меморіял та звернуло ся до всеї українсько-руської суспільности з зазивом, аби попірала сю справу.

Численні привітні листи й телеграми, вислані на віче з ріжних кінців краю, дали доказ, як піднята справа відповідала потребам і змаганням руської суспільности. З руських орґанів сердечно повитало віче „Діло“. Що польські газети позбули його глузуваннями, се нікого не здивувало: занадто привикли ми, що сій стороні всякі змагання руські здають ся тільки сьмішними (per risum multum...); але досить несподіваним було те, що в Руслані появилася досить непривітна стаття посла Барвіньського, що взагалі багато займав ся університетською справою, а тепер дав приємність Сзас-ови покликати ся на нього як на союзника в університетськім питанню. Пос. Барвіньскій вказує на те, що справа університету ще не дозріла, та підносить потребу приготування наперед численних доцентів, наукової літератури, побільшення числа слухачів-Русинів. Не можна признати сї замітки всі оправданими\*). На факультетах теологічнім і правничім Русини вже тепер мають зовсім поважне число слухачів, а й на філософії деякі університети в Австрії й поза Австрією не мають і стільки, скілько є тепер Русинів на львівськім; з рештою університет не сформуєть ся протягом кількох місяців, а для того щоб розпочати формування руського університету, є вже відповідна підстава. Щоб здобути руських доцентів, треба, аби вони мали вигляди на катедру і міністерська стипендія не представляла з себе чогось надприродного, як то дієть ся тепер. Нарешті з науковою літературою не так зле, як представляє собі п. Барвіньскій, закидаючи між иньшим, що Наукове Товариство ім. Шевчєйка не

\*) З поміж справедливих його уваг піднесемо одну — з поводу проєктів приватного університету: що австрійська державна практика не знає приватних університетів.



схотіло зайняти ся медичною термінологією (д. автор не схотів собі пригадати термінологічного відділа Лікарського збірника, що як раз викликав дуже прихильний відзив у польських лікарських кругах — *Przegląd lekarski* ч. 42), університетських же підручників для університету *in spe* не пишуть і у иньших безуніверситетських народів, не тільки у нас. Взагаліж піднесений оклик — допевняти ся осібно університету — не можна не признати зовсім раціональним з огляду на ті труднощі, які ставлять збільшенню руських кафедр на львівськiм університеті *beati possidentes* — Поляки, сї труднощі добре знає й сам д. Барвінський.

Коли би раз правительство схотіло задоволити потребу Русинів в університетській справі, йому б мабуть лекше було заснувати осібний університет, ніж крок за кроком проводити утраквізм у теперішнім львівськiм університеті, з його широкою автономією й незвичайною ворожістю до руського елемента. Розуміть ся, доки того осібно університету нема, се не усуває потреби й не здіймає обовязку з дотичних чинників — допевняти ся помноження руських кафедр на теперішнім львівськiм університеті. Тому й розпочатій академічною молодіжю акції не можемо не висловити як найбільшої симпатії, бувши, розуміть ся, певними, що вона не скінчить на сій першій маніфестації, вестиме їх далі, а zarazом розвине акцію у сій справі і в иньших напрямках.

Стільки важнійшого мав я оповісти про справу львівського університета; але мушу ще сказати кілька слів про участь Українців у сій справі. 1897 р. кілька земляків з Російської України взяли ініціативу до збирання складок на удержанне руських доцентів на львівськiм університеті; була видана й відозва, де висловляла ся гадка, що удержуючи приватними коштами доцентів протягом кількох років, можна буде тим змусити правительство, що воно дасть дотацію для сих руських кафедр, і таким чином можна буде крок за кроком осягнути з початку оден факультет, а далі й цілий університет. Намір, як бачимо, дуже благородний і симпатичний, і охота — прийти з матеріальною підмогою потребам Галицької Руси дуже похвальна, та тільки показує у ініціаторів незнайомість з університетськими взагалі й спеціально львівськими обставинами. Габілітація вимагає дуже солідного наукового приготування; як я вже сказав, тутешню габілітацію можна що до вимог прирівняти більш-менш зі степенем магістра російських університетів. Для осягнення її по скінченню університета треба



з кілька літ віддавати ся спеціальним науковим студиям у якімсь університетським місті, до чого незаможнім людям звичайно служать ріжні стипендії, або посади з легкими обовязками при наукових інституціях. А в тім і штука, що між галицькою академічною молодіжю не буває звичайно зовсім людей, що могли б собі дозволити кілька років своїм коштом віддавати ся спеціальним науковим студиям, до стипендій же або таких посад, про які я сказав, їм на практиці звичайно доступ майже замкнений. До того треба памятати, що в нинішніх обставинах, коли про руські катедри що йно говорить ся, люде хоч би з найліпшими академічними здібностями не можуть поклатись на сі перспективи, а мусять запевняти собі инакший хліб — складати ріжні практичні іспити, що вимагають теж років праці. Не кождому при тім удасть ся задержати ся хоч при якій роботі у Львові, а треба числити ся і з тим, що при описаних вище відносінах професорської колегії до руських кандидатів їм може прийдець ся удавати ся по габілітацію на иньші університети, і звідти вже переносити свою *veniam docendi* до Львова. В таких обставинах отже перше ніж застановляти ся над удержаннем будучих доцентів (хоч і се не завадить) треба подумати над тим, щоб дорогою стипендій дати можливість людям приготовляти ся науково, аби могли здобути габілітацію.

Одинока інституція в Галичині, взагалі в австрійській Україні - Руси, що може працювати над розвоєм науки — Наукове Товариство ім. Шевченка, вже від кількох років звернуло свою увагу на сю сторону, наділяючи невеликими стипендіями (100 — 200 зл.) своїх молодих робітників, аби дати їм спроможність віддавати ся науковим студиям. Таких стипендій одначе треба би далеко більше і муєли б вони бути далеко більші, аби дати спроможність науковим робітникам віддавати ся роботі протягом років і приготовляти ся до університетської катедри, але скупих доходів Товариства не вистає на се. Земляки-Українці повинні би прийти Товариству в сій справі в поміч. Нехай вони затамлять — що се властива й одинока дорога до націоналізації вищої освіти...

Нарешті хочу подати коротенькі дані про руський елемент у иньших вищих школах Галичини й Буковини. На черновецькім університеті в літнім семестрі 1899 р. було на загальне число звичайних слухачів 320—Русинів 20, з того на богословськім 2 (1), на правничім 16, на філософічнім 5 (числа Русинів на сім уні-



верситеті взагалі дуже сильно міняють ся, максимальне число — 50 було в літнім семестрі 1880/1 р.); руська катедра до недавна була одна — руської мови й літератури (др. Смаль-Стоцький), минулого року прибула друга — практичної теології, гомілетики і літургії (Д. Бремійчук); разом з нею заснована була на богословськїм катедра церковнословянської мови, ніби руська, але професор (др. Козак) викладає по німецьки, як видно з останньої програми. Окрім того є ще кілька Русинів-професорів, але вони викладають по німецьки (др. Калужняцький — славістика, др. Мількович — історія східньої Європи).

На львівській політехніці на загальне число коло 500 (пересічно з обох півріч) було в році 1898/9 Русинів 30 (греко-католиків 35); в порівнянні з попередніми роками воно зросло і зростає. Професорів Русинів є досить (проф. Медведський, Волощак, Мариняк, Залозецький), але вони всі викладають по польськи і навіть від сучасного українсько-руського наукового і культурного руху стоять зовсім осторонь.

Як бачимо, на иньших висчих школах руський елемент стоїть значно слабше, ніж на львівськїм університеті; тим пояснюєть ся, що змагання до націоналізації вищої освіти у Русинів звернені тепер на сей останній.







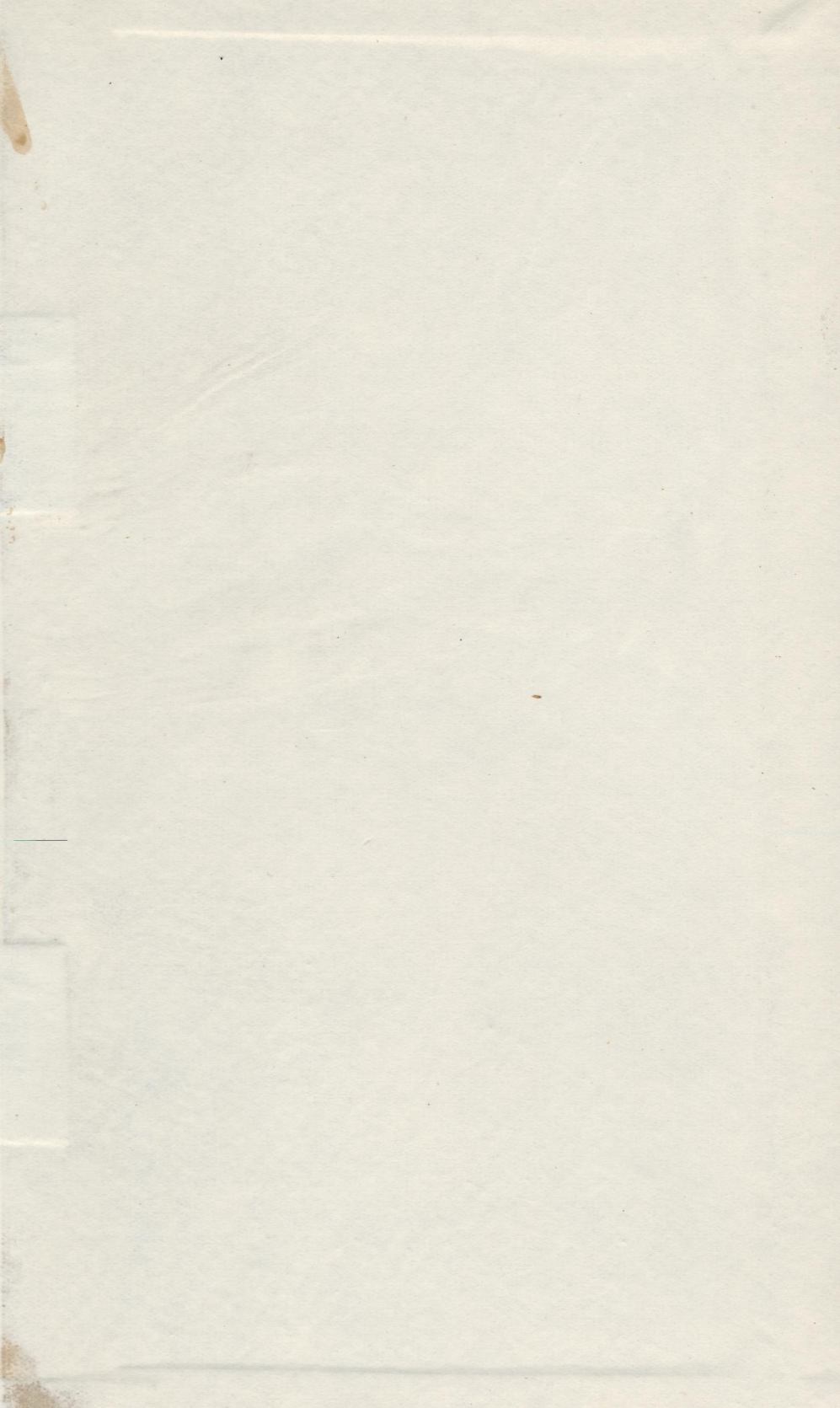














1,30

П. ОРИЕНТ  
1987

26121<sup>51</sup><sub>4</sub>

*Faint handwritten text, possibly "Yuzhnyy..."*

*Cyaba...*